

## ОКСАНА ШОСТАК

*кандидат на филологическите науки, доцент, завеждащ катедра по приложна лингвистика, Национален авиационен университет, Киев*

### СЪЮЗ НА КОСМИЧЕСКИТЕ ДУШИ

Всяко време има свои легенди. Началото на 20. век е може би най-продуктивният период в това отношение, за което много способства самото време - Сребърният век на руската поезия. Природата, която обикновено никак не е щедра, неочаквано подарява на света плеяда от гении, при това ги разполага близко един до друг, както във времето, така и в пространството. Какви са тези хора-легенди? Какво ги сближава и какво ги отличава един от друг?

Две имена - Николай Ръорих и Александър Блок. Какво обединява тези на пръв поглед толкова противоположни в genialността си хора?

Ето какво пише Н. Ръорих за своето запознанство с А. Блок: „Сред многото срещи в различно време по целия свят особено се е съхранило в паметта [ми] общуването с Блок и с Врубел... Някакви странни особености съпътстваха нашето общуване. Кой знае защо, винаги ставаше така, че общуванията бяха все някак особени. Посещенията се оказваха винаги насаме. Лесно би могло да се случи някой да дойде и да внесе ежедневието в беседата ни, но това не се случваше. Блок дойде първия път с молба да направя фронтисписа на неговата книга „Италия“. На тази основа - старинните фрески и великолепните съоръжения - започнаха нашите задушежни беседи. Говорехме и за религиозно-философското дружество, което Блок престана да посещава, като се оплакваше, че „там говорят за неизразимото“. Предвиждането, изразено в образите, свойствени единствено на Блок, своеобразно се проявяваше във всички негови изказвания. Той знаеше, че ние сме азиатци и мъдро претворяваше това твърдение“ (1, с. 121).

За съжаление, много малко са съхранените документи, които разказват за това време. Самият Н. Ръорих, опасавайки се за съдбата на своя архив, пише: „Ще бъде жалко, ако писмата на Стасов, Григорович, Горки, Дягилев, Гнедич, Врубел, Станиславски, Тенишева, Гумильов, Блок отидат за опаковане на «херинга»“ (2, с. 357). Но много от съкровенията не е било възможно да се

довери на хартията и дори ако целият архив на Ръорих и Блок беше запазен, ние трудно бихме осъзнали напълно дълбочината на техните отношения, защото, както си спомня самият Ръорих: „Случваше се така, че Горки, Андреев, Блок, Врубел и други идваха вечер поотделно и беседите бяха особено съдържателни. Никой не знаеше за тези беседи при спуснатия зелен абажур. Те бяха нужни, иначе хората не биха се и стремили към тях... Жалко, че тези нощни беседи никъде не бяха записани. Толкова много биваше засегнато, което никога не бе отбелязано нито в сборниците, нито в записки-те“ (1, с. 346). Можем само да гадаем за какво са могли да си говорят двамата велики творци. Интересен факт е, че в отдела за ръкописи на Третьковската галерия се пази телеграма на А. Блок от 19 декември 1918 година:

Набережная,

Мойка 83.

За Николай Константинович Ръорих Горещо поздравявам моя любим строг Майстор. Александър Блок (3).

Майстор... След много години така ще нарече героя на своя главен роман още един гений на руската литература - М. Булгаков. А засега такава форма на обръщение към жив човек е избрал А. Блок. По всяка вероятност това не е случаен, а дълбоко показателен факт. Какво се крие зад пестеливите редове върху пожълтялата от времето телеграма?

Задачата на своето творчество Н. Ръорих вижда в съживяването на древните символи, свидетели на древните култури на човечеството. Символите на тези култури имат магически смисъл, защото носят в себе си зашифрована информация за съкровени знания, за природата и тайната на човешката душа. Цялото творчество на Н. Ръорих е подчинено на тази задача. Точно такива творци има предвид Блок, когато пише: „Който поне малко е прозорлив, трябва да знае, че по трудния писателски път не следва да се тръгва лекомислено, а е нужно да се притежава поне в зачатък „В Името на“, което да осветява пътя и да подхранва творчеството“ (4, с. 26).

Както Ръорих, така и Блок се вълнуват от въпроса за смисъла на творчеството: никой от тях не се смята за декадент, а декадентството по думите на А. Блок се състои в това, че „... други, или преднамерено или поради отсъствието на съответен талант, замъгляват смисъла на своите произведения, при това някои сами нищо не разбират от написаното [от тях], а някои имат найограничен кръг разбиращи ги, тоест самите себе си“ (5, с. 26).

Сходно е и тяхното отношение към мистиката, във всеки случай към това нейно тълкование, което е било прието в светските салони. В писмо до А. Бели Блок заявява, че „с «мистичния анархизъм» и «съборния индивидуализъм»

ни- кога не съм имал, нямам и няма да имам нищо общо. Смятам тези термини за дълбоко бездарни и нищо неизразяващи" (6, с. 217).

Н. Ръорих на преклонни години ще каже: „Много пъти ми се е налагало да казвам, че поначало се опасявам от тази неопределена дума „мистицизъм“. Тя твърде много ми напомня английската дума „мист“ - тоест „мъгла“. Всичко мъгляво и смътно не отговаря на моята природа... Ако мистицизъм в разбирането на хората означава търсене на истината и постоянно познание, то аз не бих имал нищо против такова определение. Но на мен ми се струва, че хората в този случай разбират съвсем не реалното познание, а нещо друго, което те самите не могат да обяснят. А всяка неопределеност носи вреда“ (2, с. 604-605).

Ръорих е солидарен с Блок и по въпросите за спасяване на културата, двамата дейтели на изкуството особено се вълнуват от насаждането на масовата модернистско-декадентска литература, в която виждат „опасност, идваща от съвременната индивидуалистична стихия с нейния nihilistичен естествоизъм“, „болеет на иронията“ и „нравствен упадък“ (7, с. 66).

Блок, подобно на Ръорих, цени достиженията на културата на миналото, той пише за това, че „... на нас ни е нужно да прием от най-драгоценната... чаша на изкуството, да се стараем да приближим тези върхове, към които са ни водили най-великите стари майстори“ (8, с. 348).

Цялата многообразна дейност на Н. Ръорих, включително и неговата обществена работа, е насочена към създаването на огнища на културата. Именно неговата е идеята за създаване на Знамето на Мира, което да се развява над музеи, галерии, изложбени зали по време на война, той е инициаторът и на международния договор за опазване на художествени и научни учреждения, мисии и колекции, известен повече като Пакт Ръорих. Този Пакт е положен в основата на Хагската конвенция от 1954 година за защита на културните ценности по време на въоръжен конфликт.

Ръорих смята спасяването на културата за жизнено важно дело: „Напред е устремен животът. И именно културата е живот, във всичките негови истинни, прекрасни достижения. Не безжизненото „не бива“, но прекрасното „може“ е начертано на вратите на културата" (1, с. 452).

През 1916 Ръорих създава стихотворението „На последните врати“, влязло по-късно в сборника „Цветята на Мория“.

Стражите пред вратите ни дебнеха.

И молеха. И заплашваха.

Предупреждаваха: „Не бива“.

Ние навред запомнихме „не бива“.

Не бива всичко. Не бива за всичко.  
Не бива към всичко.  
А само назад „може“.  
Но на последните врати  
Ще бъде написано „може“.  
Подир нас ще остане „не бива“.  
Така нареди Той да напишат на последните  
врати. (9)

Понятно е, че съдбините на изкуството като съставна част на културата винаги вълнуват Н. Рьорих. Особено го безпокои забвението на културните ценности на миналото, духовно обедняване, извращаването на представите за целите на изкуството. Тази тема звучи в едно от ранните стихотворения на поета, чийто автограф се съхранява в ръкописния отдел на Третьковската галерия:

Ожидания.  
У всех натянутое чувство,  
По жилам кровь стучит сильней,  
Над гробом павшего искусства Мы ждем  
пророческих речей.  
Но все хранят одно молчанье,  
Все жмутся тесною толпой,  
Томясь в напрасном ожиданье Перед  
могилой роковой.  
Часы бегут... Уж ночь далеко Росой упала с  
вышины...  
А мы все ждем... И нет пророка Во мгле  
суровой тишины (10).

Признавайки, че старото изкуство си е отишло безвъзвратно, че то повече не може да съществува в епигонски подражания на старите майстори, Рьорих е убеден, че времето изисква търсене и нови открития.

За състоянието на изкуството по това време достатъчно точно е казала Л. Гинзбург: „... ужасът от живота довежда прекалено егостичния, изтънено порочен човек към религията. Такива са предпоставките за парадоксалните на пръв поглед, по същество незакономерни съчетания на мистиката с агностицизма, на християнската идеология с естетизма или с култа към чувственото“ (11, с. 257).

Знак за търсенето на новото, за настъпващата нова епоха е бурното увлечение на интелигенцията от началото на века от идеите на източната

философия, което намира отражение в литературните произведения на Сребърния век. На поставените в произведенията на А. Бели, А. Блок, В. Иванов въпроси за реалността на невидимите светове отговарят съвременните изследователи в областта на физиката. А. Е. Акимов, директор на Международния институт по теоретична и приложна физика, казва, че „старият въпрос в езотериката, дали е реален невидимият свят, има еднозначен отговор: да, невидимият свят е реален. Реален е в същата тази степен, в която е реално материалното и също така невидимо магнитно поле“ (12, с. 41). Съвременните изследователи обръщат внимание на научната основа на древните учения: „Като имаме концепцията на физическия вакуум и теорията на торсионните полета, може да вземем например древните ведически книги, да сменим тяхната терминология със съвременна и ще открием, че съдържанието на ведическите източници доста точно съответства на съвременните физически знания“ (12, с. 43).

В тази връзка, съвсем по нов начин се възприема категорията памет, която изследователите смятат за „онтологически“ символ на руското изкуство на границата на 19. и 20. век. „В руския символизъм паметта е една от основните културно-философски категории, органично свързана с идеята за всеединството, своеобразна *idee fixe* на културата на Сребърния век, проявена от него на най-различни нива: религиозно (идеите на икуменизма, на синтеза на езичеството и християнството, на съборното възстановяване на „софийното“ човечество), битийно (представата за амбивалентността на духа и плътта, за временното и вечното, за универсалната природа на човечеството), художествено (взаимопроникване на творческите системи през различните епохи)“ (13, с. 94).

Концепцията за знанието като спомняне, вярата в абсолютното духовно начало, съществуващо над времето, оставя своя видима следа както в поезията на Блок, така и в творчество<sup>TM</sup> на Н. Рьорих.

Знаех толкова полезни неща  
И сега ги всички забравих.  
Като пътник ограбен,  
Като бедняк, загубил имота си,  
Напразно си спомням богатството,  
Косто съм имал отдавна;  
Спомням си ненадейно,  
без да мисля, без да зная кога  
ще проблесне умрялото знание.  
Вчера още дори знаех много,

Но по време на нощта всичко помръкна,  
Вярно денят бе голям.  
Нощта бе дълга и тъмна Дойде ухайното утро.  
Бе чудесно и свежо.  
И озарен от новото слънце, забравих аз и се лиших от  
онуй, дето бях го натрупал.  
Под лъчите на новото слънце всички знания се разсеяха.  
(14)

Показателно е, че лирическият герой на това стихотворение говори за лична загуба на знание. В сборника „Цветята на Мория“ мотивът за вечното завръщане на душата (пре-вълпяването) се появява в много вариации. Концепцията на индийската философия, а след нея и постулатът на теософията за множеството животи на човешката душа, е неделима част от философската концепция на Н. Ръорих.

„Спомени от предишния живот“ е тема, преминаваща през цялото творчество на А. Блок, за когото паметта е еквивалент на безсмъртието (стихотворенията „Душа воротится назад ...“; „В глубокой тьме грядущих лет каким я предался дорогам...“; „Весь-то жизненный путь мы прошли до конца, - И концом оказалось начало...“, „И вновь рожденным смертным...“ и др.).

За А. Блок, както и за Н. Ръорих, превълпяванията не са някаква отвличена идея, а реалност в неговия живот. На 29 юли 1903 година той записва: „Видях на страница на древна книга своя портрет и затъгувах“ (15, с. 32).

Както твърди К. Г. Исупов, за Блок в платоновския анамнесис (16) се съдържа възможността паметта на човечеството да осъществи пробив в личната памет. „Образите на припомняното получават статус на исторически символ“ (17, с. 9). Същият изследовател казва, че във философско-религиозната област на символистите се налагало да примиряват непримеримото - християнската догма за еднократната събитийност на миналото с митологията на вечните завръщания.

Но за Н. Ръорих този конфликт на догмите не съществува. Потвърждение за това намираме в едно от писмата на Елена Ръорих, съпруга на художника и негов единомишленник:

„Само като се помисли, колко ясни указания за закона на превълпяването и закона на кармата има в Евангелието, именно в думите на самия Христос! Но духовните отци внимателно премълчават за това. Та нали не е възможно те да не знаят, че законът на превълпяването е бил отменен

едва през шести век на Константинополския Събор! Нима тяхното съз- нание оттогава не се е издигнало! Та на един от тези събори се е обсъждал също въпросът, дали жената има душа!" (18, с. 276)

Според историческата концепция на А. Блок симво- личните събития принадлежат не на битието, а на съществу- ването, вечните събития и съвременността се съотнасят като вътрешно и външно, логическо и историческо, като битие и съществуване, символична реалност на света, сведена до он- тологичен конспект (Книга на живота), и смислова конкрет- ност на случващото се.

Сходна представа е характерна и за философията на историята на Н. Рьорих, макар той да възприема целия исторически процес в известна степен по-разширено и задълбо- чено. В литературното творчество на Рьорих, особено в сти- хотворенията от сборника „Цветята на Мория“, откриваме творческо осмисляне на същността на мита за сътворението на света и предназначението на човека в този свят, за еволю- цията на човешкия дух. Сборникът „Цветята на Мория“ раз- казва на читателя за стъпалата на изкачване на човешкия дух. Този сборник започва от момента, когато човекът започва да търси „свещените знаци“, за следващо стъпало следва да се смята срещата с Учителя и ученичеството. Книгата завърш- ва с поемата „Наставления към ловеца, навлизащ в гората“, където човек получава напътствие за самостоятелен път, тъй като той вече е достигнал такова духовно ниво, когато може да стане учител на други хора.

Особено е необходимо да отбележим символа на змея, който минава като червена нишка през творчеството на много символиста. Змеят е универсалия не само за архаичните кул- тури. Възприеман преди всичко чрез библейската традиция и иконописта, той навлиза в културата на новото време, съхра- нявайки свойствената му от древността амбивалентност: съ- четание на зло, хитрост, коварство и в същото време мъдрост, всезнание.

Символът на змея присъства почти във всички митоло- гии и се свързва с плодородието, земята, женското възпроиз- веждащо начало, водата, дъжда, от една страна, и домашното огнище, огъня (особено небесния), а също мъжкото оплодот- воряващо начало - от друга. „Така, известното в изкуството на късния палеолит противопоставяне на змии и птици, продъл- жило в ранното евразийско изкуство (птици и змии, като жи- вотни на горния и долния свят) и намерило израз в по-късни- те митологични сюжети, се сменя с образа на летящия, крилат или „пернат“ змей-дракон, съединяващ в себе си признаците на змей и птица" (19, с. 468). При символистите този древен образ се актуализира. Това е предизвикано от тяхното особено внимание към мита, от насочеността

им към „митотвор- чеството“ и есхатологичните настроения, намиращи израз в апокалиптичната символика.

В лириката на Блок около символа на змията е създаден устойчив семантичен комплекс, който се реализира в три варианта. Първо, змията е представена като изкусително женско начало, като един от образите на „страшния свят“, преминаването през който е необходим етап от житейския път на героя, своеобразно „изпитание“. На второ място, любовта на „змейовата дева“ е демонична, а поради това и гибелна и, трето, змията при Блок се съотнася със стихийното природно начало, приобщаването към което води до познаване на народната душа, на националната стихия. Както отбелязва Н. Ю. Грякалова, „символът на змията е органичен за поетичния свят на Блок, той изразява една от особеностите на неговото художествено мислене - стремеж към митологизация, опираща се на фолклорната традиция“ (20, с. 60).

В приказно-митологичната традиция змията често се свързва с огъня, а змеят се проявява като огнено същество (огнените крила на летящия змей, изгарящото огнено дихание, неговото място на обитаване край огнена река или край огнено езеро). Тази традиция е особено близка на Н. Рьорих. В стихотворението „Заклятие“, с което започва неговият сборник „Цветята на Мория“, четем:

Отец - огнь. Сын - огнь. Дух - огнь.  
Три равны. Три неразделимы.'  
Пламя и жар - сердца их.  
Огонь - очи их.  
Вихрь и пламя - уста их.  
Пламя Божества - огнь.  
Лихих спалит огнь.  
Пламя лихих обожжет. Пламя лихих отвратит.  
Лихих очистит.  
Изогнет стрелы демонов.  
Яд змия да сойдет на лихих!  
Агламид повелитель змия!  
Артан, Арион, слышите вы!  
Тигр, орел, лев пустынного поля!  
От лихих беригите!  
Змеем завейся, огнем спалися,  
Сгинь, пропади лихой.

В това стихотворение можем да различим няколко пласта при възприемането на образа на змея. Тук е и фолклорно- митологичното



осъзнаване на змея като пазител на тайна (в митологичните системи змиите са поставени в най-ниската част на световното дърво и се изобразяват в корените му, по-

ради което змията се превръща в устойчив символ на подземното царство и пазител на тайните на миналото). Символът на змея в този случай е съотносим и с библейската традиция. Във Ветхия Завет има повествование за това, как Господ наказал злите синове на Израил за неподчинение и ропот срещу Божиите милости, като им изпратил отровни змии и едва след Моисеевата молитва Господ посочил избавление. „И рече Господ на Моисей: направи си (медна) змия и я окачи на върлина, като знаме, и (кога ухапе някогО змия) ухапаният, щом я погледне, ще остане жив.

И направи Моисей медна змия и я окачи на върлина, като знаме, и кога змия ухапваше някой човек, той, щом погледнеше медната змия, оставаше жив“ (Четвърта книга Моисеева. Числа. 21: 8-9).

В Новия Завет Исус Христос сравнява себе си с този меден змей. (Иоан. 3:14). Този аспект от образа на змея не е толкова широко известен, защото най-често в човешкото възприятие змеят се асоциира с грехопадението; точно затова голям интерес представлява трактовката на Рьорих на този символ.

Николай Рьорих е нарисувал около двадесет картини, посветени на „змеевата“ тематика: „Змеева щерка“, „Викът на змията“, „Змеят се събуди“, „Обреченият град“, „Раждането на мистериите“, „Нагарджуна - победителят на змея“ и други. На последната е изобразен Нагарджуна - един от най-големите будистки философи - на фона на огромен, свит на кълбо змей, издигнал над себе си многоглава качулка. Както гласи легендата, змеят дал на Нагарджуна знанията, които той, като победител, по право заслужил. Но по какъв начин той е победил това силно и тромаво чудовище и какъв е смисълът на тази победа, остава само да гадаем.

И, накрая, не може да не отбележим темата за Русия, толкова популярна сред поетите от Сребърния век. В архива на Третьковската галерия се пази автограф на неизвестно стихотворение на Н. Рьорих „Рус“, в което звучи толкова позната - та от лириката на Блок тема за Вечната Женственост.

Ее души коснулась острая секира.

Она лежит немая в забытыи,

И снятся ей края иного мира И жарких звезд  
безгрешные лучи.

Когда же боль на дне горячей раны Порой ее  
пробудит ото сна:

Над ней висят холодные туманы.

И душу мучает слепая тишина (21).

Това стихотворение напомня стихотворението на Блок „Не подходите к ней с вопросами" или „Ты и во сне необычайна..." - все същия мотив на съня, подобен на смъртта.

Николай Ръорих написва своята „Рус" на 3 декември 1904 година, а стихотворението на Блок под същото название е написано на 24 септември 1906. Приблизително по това време е и запознанството и сближаването на Блок и Ръорих. В книгата на М. Долински „Искусство и Александр Блок", построена, по думите на автора, на принципа на „документалния монтаж", се посочва най-ранната предполагаема дата на тяхното запознанство: „В края на октомври - началото на ноември 1905 година В. А. Пяст за първи път без покана се отправя на гости на Блок... «Той (Блок) - казва Пяст - настойчиво ме канеше нея вечер при Ръорих, на Галерна, за пръв път. Разбира се, аз го изпратих до самия художник». Да се провери този факт в дневниците и записките на поета е невъзможно: дневниковите записи от този период, за съжаление, не са се запазили" (22, с. 30). Няма никакви свидетелства за това, че Н. Ръорих е чел своето стихотворение на А. Блок. Възможно е тематичното и образно сходство да се дължи на случайно съвпадение. Но следва ли тогава да разглеждаме като случайност факта, че още през април 1888 Н. Ръорих написва стихотворението „Блести Куликовското поле", а след двадесет години, през 1908, А. Блок пише своя цикъл „На Куликовското поле". Предвид изложеното можем да предположим, че Н. Ръорих е оказал определено влияние върху творчеството на А. Блок.

Трябва да отбележим, че темата за Русия вълнува Ръорих през целия му творчески живот. Но с времето образът на Русия - Вечната Женственост - се превръща във вселенско понятие и своя сборник „Цветята на Мория" Н. Ръорих започва с думите:

Над всички Русии има една незабравима Русия,

Над всяка любов има една общочовешка любов.

Над всички красота има една красота, водеща към познанието на Космоса.

Ще си позволим да завършим статията по същия начин, както тя започна, с цитат от „Листове от дневника" на Н. Ръорих: „Неизразимото - това е едно от забележителните изказвания на Блок, когато той престана да посещава религиозно-философското дружество. Там говорили за неизразимото. Във всеки живот има област, която е неизразима. Езикът човешки не е способен да говори за тази област. А отделните ѝ черти не ще да дадат представа за цялото

съдържание. При това, много е рядък контактът, който може да осигури взаимното разбирателство... Неизразимото не ще бъде осквернено с дума, но то може да бъде почувствано. То ще залегне в осно-вата на дружбата, на съдружеството. Нека винаги си спомня- ме душевно грижовните сътрудници" (2, с. 603-604).

### *ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ*

1. Рерих Н. К. Листы дневника. Москва, 1995. Т. 2
2. Рерих Н. К. Листы дневника. Москва, 1996. Т. 3
3. Ръкописен отдел на Държавната Третяковска галерия. Ф. 44. - Ед. хр. 627
4. Блок А. А. Собрание сочинений в 8-ми тт. М. - Л., 1963. Т. 3
5. Блок А. А. Собрание сочинений в 8-ми тт. М. - Л., Т. 7
6. Блок А., Белый А. Диалог поэтов о России и революции. Москва, 1990.
7. Максимов Д. Поэзия А. Блока. Л., 1975
8. Блок А. А. Собрание сочинений в 8-ми тт. Т. 6.
9. Н. Ръорих. На последните врати. Превод Б. Райнов. - В: Николай Ръорих. Писмена. Николай Рерих. Письмена. Превод: Богомил Райнов. София: София-Пресс. 1978 (двезично издание)
10. Ръкописен отдел на Държавната Третяковска галерия. Ф. 44. - Ед. хр. 1334. - Л. 6
11. Гинзбург Л. О лирике. М., - Л., 1964
12. Акимов А. Е. Физические модели мира // Пути восхождения. Москва, 1995
13. Искрижицкая И. Ю. Категория памяти в литературе русского символизма // Collegium. - Киев, 1997. № 1
14. Н. Ръорих. Утре? Превод Б. Райнов. - В: Николай Ръорих. Писмена. Превод: Богомил Райнов. Николай Рерих. Письмена. Перевод: Богомил Райнов. София: София-Пресс. 1978
15. Блок А. А. Записные книжки. Москва, 1965
16. Анамнесис (гр. - „припомняне“) - идея-метафора в древногръцката философия, в съответствие с която пътят към истинното познание минава през спомените на душата за нейно- то пребиваване в пре-реалния и съвършен свят. Като философско понятие то се формира у Платон. - бел.ред.
17. Иеунов К. Г. Историзм Блока и символическая мифология истории // Александр Блок. Исследования и материалы. Ленинград, 1991

18. Рерих Е.И. Письма. Минск, 1992. Т. 1
19. Иванов В.В. Змей // Мифы народов мира. Москва, 1991
20. Гряколова Н. Ю. О фольклорных истоках поэтической образности Блока // Александр Блок. Исследования и материалы. - Л., 1987
21. Ръкописен отдел на Държавната Третьяковска галерия. Фонд 44. - Ед. хр. 1333. - Л.2
22. Цит.по: Шоломова С.Б. В студеные дни греет ласковое слово. // "Дельфис". - 1994. - № 2